

УДК 378.147.032

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

А.П.Лісниченко

***Анотація.** У статті надається визначення сутності творчої самореалізації майбутнього вчителя в професійній діяльності як усвідомленого, цілеспрямованого, максимально повного виявлення ним професійно-індивідуальних можливостей у творчому педагогічному процесі з метою саморозвитку учнів.*

***Ключові слова:** творча самореалізація, саморозвиток, саморефлексія.*

***Аннотация.** В статье дается определение творческой самореализации будущего учителя в профессиональной деятельности как осознанное, целенаправленное, максимально полное выявление им своих профессионально-индивидуальных возможностей в творческом педагогическом процессе с целью саморазвития учеников.*

***Ключевые слова:** творческая самореализация, саморазвитие, саморефлексия.*

***Annotation.** In the article the definition of the future teacher creative self-realization in professional work is given. It is considered as sensible, purposeful, fully possible representation of students' professional and individual abilities in creative teaching that aims at pupils' self-development; some methods of self-reflexion are described as means of students' individual sense sphere development.*

***Key-words:** self-realization, self-development, self-reflexion.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Об'єктивна взаємозалежність реалізації особистісних творчих можливостей і процесів розвитку суспільства свідчить про те, що багатство індивідуальності кожної людини є важливим критерієм зростання країни як в економічному, так і в духовному форматі. У зв'язку з цим, питання становлення окремої особистості та її творчої самореалізації набуває загальнодержавного значення.

Проектування зазначеної проблеми в систему професійної підготовки педагогічних кадрів передбачає необхідність розвитку особистісно-сислової сфери студентів, допомоги їм в усвідомленні власних потенційних можливостей, навчання механізмам рефлексії й творчості, орієнтації на постійний саморозвиток. Лише вчитель, який керується в професійній діяльності власними переконаннями, інтересами й цілями, який аналітично підходить до розв'язання педагогічних завдань, тобто володіє механізмами творчої самореалізації, здатний ефективно застосувати загальні знання крізь призму своєї індивідуальності в конкретній ситуації відповідно до кожного окремого учня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема самореалізації учителів розроблялась І.Зязюном, В.Сластьоніним, І.Ісаєвим, В.Радулом, С.Сисоевою, М.Лазаревим, Г.Кіт, Т.Осадчук. В останні десятиліття виконано низку дисертаційних

досліджень (А.Зайцева, І.Краснощок, І.Лебедик, Л.Рибалко, Н.Сегеда, О.Теплова, В.Тюска, І.Тяллева) з проблем професійної самореалізації майбутніх учителів. Дослідники вивчали питання формування особистісної самореалізації майбутніх педагогів у навчально-виховному середовищі педагогічного університету; досліджували підготовку до професійної самореалізації студентів різних напрямів спеціалізації; акцентували увагу на акмеологічних засадах самореалізації майбутніх учителів.

Аналіз визначень самореалізації майбутніх учителів у професійній діяльності, здійснений дослідниками (Л.Рибалко, Н.Сегеда, І.Лебедик, В.Тюска та ін.), засвідчив наявність у досліджуваному процесі таких сутнісних характеристик – усвідомлення власних якостей і діяльності, цілеспрямованість, ініціативність, творчий вияв особистісного потенціалу, саморозвиток.

Аналіз педагогічної літератури дозволив нам виділити шість основних наукових підходів до вивчення цього питання:

Самореалізація розглядається з точки зору соціалізації особистості (В.Сластьонін, І.Ісаєв, В.Радул, Н.Лосєва, І.Краснощок, Н.Комісаренко).

Самореалізація вивчається в аспекті саморозвитку особистості (І.Лебедик, М.Костенко).

Самореалізація досліджується з позицій акмеології (А.Деркач, Н.Кузьміна, Л.Рибалко, Г.Данилова).

Самореалізація розглядається в контексті життєвої компетентності людини (В.Зарицька).

Самореалізація вивчається в річищі проектування освіти (І.Шендрік).

Самореалізація досліджується у форматі творчої діяльності (І.Ісаєв, С.Сисоєва, Л.Кекух, О.Кривильова, О.Куцевол, П.Кравчук, В.Радул).

Всі зазначені вище підходи не є взаємозаперечними. Разом вони складають загальну картину процесу самореалізації особистості, яка може доповнюватися іншими підходами з огляду на багатогранність досліджуваного поняття.

Попри неабияку актуальність зазначених досліджень, вони об'єктивно не в змозі розкрити всі аспекти багатогранної проблеми самореалізації особистості вчителя, а тому означена проблема потребує подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Завданнями нашої статті ми ставимо: 1) визначення сутності творчої самореалізації майбутнього вчителя в професійній діяльності; 2) розкриття змісту певних методів саморефлексії, що сприяють розвитку особистісно-сислової сфери студентів.

Виклад основного матеріалу. Для розв'язання першого завдання скористаємося зазначеними вище підходами як методологічним підґрунтям для виявлення сутності творчої самореалізації майбутнього вчителя в професійній діяльності.

Ми погоджуємось із тими науковцями, які вважають творчий стиль діяльності універсальним способом розвитку та виявлення можливостей особистості, тим механізмом, що забезпечує творчий внесок у професійну діяльність. Наукове визнання існування поряд із об'єктивною суб'єктивною творчої діяльності дозволяє конструювати процес творчості, залучати до нього індивіда й саме так формувати в нього досвід творчої діяльності та забезпечувати можливість його самореалізації.

Особистісні якості й творчість учителя виявляються у різноманітних формах і способах творчої самореалізації. З огляду на це, В.Сластьонін визначає педагогічну творчість як процес самореалізації індивідуальних, психологічних, інтелектуальних сил і здібностей особистості педагога [8, с. 44].

Проте професійна належність сама по собі не гарантує усвідомлення вчителем сутності педагогічної діяльності, його здатності до творчого втілення в неї своїх професійних та особистісних якостей. Для того, щоб підготувати майбутнього фахівця, здатного самоорганізувати професійну діяльність на високому творчому рівні, необхідно сприяти формуванню в нього в процесі навчання педагогічної майстерності.

І.Зязюн розглядає педагогічну майстерність «як вияв педагогом свого «Я» в професії, як самореалізацію вчителя в педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток особистості» [2, с. 111].

Зовні майстерність учителя виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організації навчально-виховного процесу. Проте сутність майстерності – «в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на ґрунті реалізації власної системи цінностей» [2, с. 111].

У свою чергу, ознакою цілісної особистості виступає індивідуальність і саме вона, за В.Муляром, є ключем у науковому розумінні сутності самореалізації [6].

Ми поділяємо думку Н.Сегеди [10], що культура, творча діяльність, педагогічна творчість (а також педагогічна майстерність – Л.А.) виступають зовнішніми проявами творчої самореалізації вчителя, тоді як сутність творчої самореалізації – це індивідуальність педагога, що є найвищою характеристикою професійної творчості.

На думку І.Беха, «індивідуальність педагога визначається як його природними даними, так і набутим життєвим досвідом. Особисті риси – самобутність, неповторність, яскравість, своєрідність, вираження почуттів і характеру – поєднуються з індивідуальністю професіонала і проявляються в його праці» [1, с.97].

Індивідуальність є не просто неповторне в особистості, а певний, особливий спосіб реалізації всезагального на рівні одиничного [6, с. 77].

Важливим для нас є висновок Л.Мільто про те, що індивідуальність є продуктом свідомого розвитку, саморозвитку й самореалізації [5; с.153]. Це свідчить про можливість формування індивідуальності майбутнього вчителя за допомогою процесу «внутрішнього дозрівання, знаходження особистістю свого покликання» [5, с. 153], актуалізації й реалізації її творчих можливостей.

Як засвідчив аналіз психолого-педагогічної літератури, процес самореалізації може виявлятися лише в тій діяльності, яка є значущою, утілює особливий особистісний смисл для виконавця та зумовлена власними цілями й інтересами. Більше того, сама самореалізація виступає як «внутрішній, особистісний смисл» [4, с. 85].

Умовою розвитку здатності людини до знаходження смислу слугує усвідомлення, осмислення свого життєвого та професійного досвіду [3, с.258]. З огляду на це, постає питання про важливість розвитку в процесі професійної підготовки майбутніх учителів, водночас з інтелектуальною, особистісно-сисловою сфери студентів. Особистісний смисл, пов'язуючи між собою мотив та мету, надає діяльності спрямованості [7, с. 191] та особливої значущості, що спонукає особистість до найповнішого виявлення своїх здібностей.

Теоретичний аналіз дозволив нам дійти висновку, що рушійною силою творчої самореалізації, як і саморозвитку, слід розглядати суперечність між усвідомленим особистістю власним професійним призначенням і реальними можливостями його здійснення.

Ми переконані, що призначення та смисл професійної діяльності майбутнього вчителя слід розглядати у контексті розвитку учня. Саме це може стати спонукою фахівцю до творчої самореалізації як процесу, якому притаманне безкорисливе «служіння іншим людям» [4, с. 86]. Майбутнього вчителя, орієнтованого на творчу самореалізацію в професійній діяльності, вирізняє *не бажання реалізувати себе через учня, а прагнення сприяти реалізації інтелектуального й особистісного потенціалу учня.*

Таким чином, шлях до його творчої самореалізації полягає не в адаптуванні смислу своєї професійної діяльності згідно з наявними зовнішніми та внутрішніми можливостями, а у самовдосконаленні відповідно до особистісного смислу. Призначення вчителя – забезпечити творчий розвиток та самореалізацію учня. До цього майбутнього освітянина зобов'язує така якість, як моральне ставлення до справи, що є складовою внутрішнього сутнісного компонента професіонала [9, с. 16].

У зв'язку з вищезазначеним, підготовку майбутнього вчителя до творчої самореалізації в професійній діяльності слід розглядати у форматі спрямування студентів на забезпечення у процесі навчання в загальноосвітніх закладах особистісно орієнтованого середовища, за умов якого всі суб'єкти отримують можливість розкрити свій потенціал. Ми згодні з Н.Сегедою, що професійна діяльність за таких обставин виступає процесом співтворчості з учнями [10, с. 38].

Аналіз наукових досліджень проблеми самореалізації особистості та викладені вище міркування дають нам підстави сформулювати творчу самореалізацію майбутнього вчителя в професійній діяльності як *усвідомлене, цілеспрямоване, максимально повне виявлення ним професійно-індивідуальних можливостей у творчому педагогічному процесі з метою саморозвитку учнів.* На нашу думку, власне всебічний розвиток школярів є показником творчої самореалізації педагогів.

Забезпечення самореалізації майбутнього вчителя, розвитку й прояву його творчих можливостей, власних педагогічних поглядів і технологій є завданням індивідуально-творчого підходу до професійної підготовки освітянина. Він передбачає, по-перше, розвиток самобутньої особистості майбутнього вчителя, а по-друге, поєднання суспільного (професійного) й особистісного смислів у педагогічній діяльності.

В основі розвитку особистісно-сислової сфери студентів лежить саморефлексія. Майбутні вчителі повинні не просто приблизно знати, а глибоко аналізувати свої особистісні й професійні якості, індивідуальні особливості; чітко усвідомлювати свої можливості, здібності до педагогічного спілкування; працювати над створенням свого іміджу («публічного Я») та способами самопрезентації, а також володіти знаннями про характеристики різних методик викладання з тим, щоб здійснити їх доцільний вибір відповідно до педагогічної ситуації. Не менш важливо майбутнім фахівцям усвідомлювати необхідність контролю власної міри впливу на навчальний процес, оскільки вони ризикують спроектувати свої особистісні особливості у зміст уроку чи нав'язати свої способи досягнення навчальних цілей. Так, наприклад, якщо вчитель організовує урок у режимі активного

діалогу, заохочуючи учнів до дискусії, він може стати на заваді розвитку школяра з іншим типом мислення, для якого більш комфортно вибудовувати лінію розв'язання проблеми за допомогою індивідуального неквапливого способу. Нездатність учня підтримувати швидкий темп дискусії на уроці може бути помилково розцінена вчителем як неготовність до уроку, неволодіння інформацією.

Для того, щоб уникнути подібних ситуацій, усвідомити свою індивідуальну й рольову поведінку, майбутнім учителям рекомендується здійснити «рефлексивне сканування» її та своїх стосунків з учнями за допомогою запитальника, який вони пропонують школярам. Відповіді на такі запитання: «Я ввічливо з тобою розмовляю?», «Я надаю достатньо часу тобі для обдумування відповіді?», «Я відзначаю твої позитивні відповіді?», «Які форми роботи подобаються тобі більше: усні чи письмові?» тощо нададуть педагогу необхідну інформацію.

Іншим способом саморефлексії може стати рефлексивне заняття з мікрвикладанням. Воно надає можливість майбутньому вчителю випробувати та осмислити себе у професійній ролі в університетському навчальному процесі. На відміну від педагогічної практики, тут студент освоює цю роль у психологічно безпечній для себе, але, разом із цим, професійно реальній ситуації. Майбутній вчитель має можливість отримати зворотній зв'язок про свою діяльність від «учнів» (інших студентів) «тут і зараз». Знання про себе на основі аналізу іншими своєї професійної діяльності розвиває у нього здатність до децентрації як механізму виходу в рефлексивну позицію. Виконання ролі учня теж дає йому важливий досвід. Сприйняття навчальної ситуації одночасно з точки зору учня та вчителя дозволяє отримати більш рельєфне уявлення про професійну діяльність: від розробки уроку до її результатів як прогнозованих, так і реально досягнутих. Мікрвикладання допомагає майбутньому фахівцеві розкрити свої творчі можливості, оцінити свою професійну готовність та скласти план професійного розвитку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підводячи підсумок викладеного, вважаємо за необхідне зазначити таке: 1) сутність творчої самореалізації майбутніх учителів у професійній діяльності полягає в усвідомленому, цілеспрямованому, максимально повному виявленні ними професійно-індивідуальних можливостей у творчому педагогічному процесі з метою саморозвитку учнів; 2) ефективними методами саморефлексії студентів як способами розвитку їхньої особистісно-сислової сфери є самоінтерв'ю, самоаналіз власної професійної діяльності й особистісних якостей під час педагогічної практики та на рефлексивних заняттях з мікрвикладанням в університетському навчальному процесі.

Нашу подальшу дослідницьку діяльність будемо спрямовувати на розгляд ефективних методів підготовки майбутніх учителів до творчої самореалізації в професійній діяльності на початковому етапі навчання у вищому педагогічному закладі.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади / І. Д. Бех // Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 2. – К., 2003. – 344 с.
2. Зязюн І. Педагогічна майстерність і особистість учителя / І. Зязюн // Світло. – 2003. – № 1. – С. 111-116.
3. Каракозов Р. Р. Организация смыслопоисковой активности человека как условие осмысления жизненного опыта / Р. Р. Каракозов // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. – М., 1997. – С. 257-273.
4. Мартынюк И. О. Диалектика целеполагания и самореализации в процессе формирования культуры жизни учителя / И. О. Мартынюк // Культура жизни личности : (Проблемы теории и методологии социал.-психол. исслед.) / Л. В. Сохань, В. А. Тихонович, Е. А. Донченко и др. – К. : Наукова думка, 1988. – С. 59-74.
5. Мільто Л. О. Технологія розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога / Л. О. Мільто // Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології : монографія / В.П.Андрущенко та ін. – К., 2005. – С. 152-167.
6. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) / В. І. Муляр. – Житомир, 1997. – 202 с.
7. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. пос. для студ. пед. вузів / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища шк., 2000. – 479 с.
8. Педагогіка : учебное пособие для студентов / В. А. Слостенин. – 2-е изд. – М. : АCADEMIA, 2003 – 567 с.
9. Рубан Л. О. Професійна етика в процесі творчої самореалізації митця : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.08 / Л. О.Рубан. – К., 1997. – 20 с.
10. Сегеда Н. А. Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталя Анатоліївна Сегеда. – К., 2002. – 206 с.